

СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

У статті порушуються проблеми взаємодії та негативного впливу на суспільство кримінальної субкультури в сучасний період, а також пов'язанні з цим явищем кримінологічні процеси.

Ключові слова: злочин, субкультура, кримінальна субкультура.

Культура у загальному розумінні за Декларацією Всесвітньої конференції з культурної політики, проведеної під егідою ЮНЕСКО у 1982 р., визначається як комплекс характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних та емоційних ознак суспільства, що містить спосіб життя, системи цінностей тощо. І тому вона – це якісна оцінка суспільства, кожної людини та її діянь.

Розвиток України як держави неможливий без духовного і культурного відродження нації, формування нових морально-ціннісних орієнтирів, зниження загального рівня злочинності, боротьби з найнебезпечнішими її проявами та криміногенним впливом на громадян. Одним з таких небезпечних проявів є поширення у суспільстві норм кримінальної субкультури.

Метою даної статті є визначення поняття кримінальної субкультури в розрізі сучасних інтерпретацій та постановка проблеми негативного впливу останньої на суспільство.

За визначенням соціологічної та культурологічної наук, субкультура взагалі – це виокремлена частина у загальній культурі, яка визнається певними групами осіб та має свої цінності, звичаї, традиції, правила тощо. На думку правника Д. Виговського, субкультура – це відносно самостійна частина у межах домінуючої культури, що визнається певним колом осіб і має власні норми, вірування і цінності [6, с. 75].

Поняття субкультури у ХХІ ст. набуло поширення щодо національних, релігійних, вікових, професійних та інших характеристик населення. Тому в системі культури українського суспільства є, наприклад, субкультура юристів, є адміністративна субкультура, причому «найважливішим компонентом субкультури державного службовця є духовність» [11, с. 75].

Субкультура як культурна реальність, зважаючи на правову аксіологію, умовно складається з трьох блоків: позитивні (культуротворчі, правомірні) субкультури, нейтральні (безвідно-

сні) та негативні (деструктивні, протиправні) субкультури. Не будь-яка субкультура повинна розглядатися в якості негативного соціального явища, оскільки чимало субкультурних груп, що існували ці різні часи, не виявляли нахилів до проявів девіації, асоціальної орієнтації, чимало представників субкультурних груп демонстрували право слухняну поведінку [6, с. 9]. До них відносяться окремі релігійні громади, діаспора, різні утворення тощо.

З кінця ХХ ст. поняття «субкультура» почало частіше використовуватись у негативному значенні: «злочинна субкультура», «кримінальна субкультура» тощо [9, с. 466], а з часом започатковується і розвивається вчення – кримінокультурологія [13, с. 14].

Кримінальна субкультура – найнижчий, найнебезпечніший щабель у структурі субкультур. До складової протиправної субкультури можна віднести субкультуру правопорушників та субкультуру злочинців. На думку правника Ю. Александрова, кримінальній субкультурі можна дати наступне визначення: це – спосіб життєдіяльності осіб, які об'єдналися у кримінальні групи та дотримуються певних законів і традицій [2, с. 8].

Злочинність з усіма її проявами існує протягом багатьох століть, тісно переплітається із суспільним життям, є складовою його культури. Надлишок елементів кримінальної субкультури призвів до деякого криміногенного впливу на суспільство, руйнації його моральних і культурних цінностей. За цих умов істотно погіршився стан криміногенної ситуації, оскільки асоціально налаштована і деморалізована особа, сформована на чинниках такої субкультури, більш схильна до протиправної поведінки, зокрема, злочинів.

Кримінальна субкультура займає певне місце у системі людських цінностей. Її вивчення допомагає зрозуміти внутрішні закони злочинного середовища з усіма притаманними йому

змінами тощо. Через наявність у ній псевдоромантики, така субкультура знаходить чимало прихильників не тільки серед молоді. А окремі з неї, так звані «шанувальники», долучаються до злочинного середовища досить швидко, що є одним із способів компенсації життєвих негараздів, прорахунків, самоствердження тощо.

Питання кримінальної субкультури, її значення і роль у суспільстві порушували як вітчизняні так і зарубіжні науковці. Зазначену проблематику досліджували О. Науменко, Ю. Александров, В. Анісімков, Ю. Антонян, О. Багреєва, Д. Виговський, О. Джужа, В. Дрьомін, А. Закалюк, О. Науменко, О. Старков, В. Тулегенов та інші. Для висвітлення даної теми інтерес також становлять праці російських вчених В. Пирожкова, Ю. Дубягіна, О. Гурова. Кримінальну субкультуру досліджували також науковці М. Платок, В. Фокс та ін. У юридичній літературі майже закріпилося поняття кримінальної субкультури.

Необхідно зазначити, що в українській кримінології та історії права не було ґрунтовних досліджень щодо впливу кримінальної субкультури на формування протиправної поведінки в суспільстві, як об'єктивного суспільного явища, комплексно та всебічно не аналізувалась остання з історико-правового погляду.

Зв'язок свідомості та моралі зі злочинними проявами розглядався давно. Так, В. Дьомін зазначає, що свого часу цей зв'язок знайшов М. Гамбургер між поширенням в певному окрузі злочинів проти моралі і проданою на цю тему літературою [9, с. 337].

Поняття субкультури набуло в сучасному суспільстві поширене і стосується професійних, вікових, національних, релігійних та інших прошарків і верст населення. Тому в системі субкультури є, наприклад, субкультура юристів, адміністративна субкультура, тобто субкультура державного чиновника [11, с. 75].

Кримінальна субкультура як кримінологічний фактор є ще більш актуальною в суспільстві, де наприкінці ХХ ст. «сформувались різноманітні субкультури злочинного світу, у тому числі мафіозні. Деякі прошарки населення практично не мислять свого життя (не хочуть, а часто вже не можуть) без протиправної та кримінальної діяльності». Доречніше вести мову про єдину кримінальну субкультуру, до якої як складові частини входять (субсубкультури, під-

субкультури) різних злочинних елементів [10, с. 851].

У спеціальній літературі є чимало визначень кримінальної субкультури, так як вона – важливий чинник культурної деградації суспільства. Наведемо окремі з них. Можна погодитися з твердженнями, що кримінальна субкультура – це «узгодженість волі і свідомості із псевдозаконами кримінального середовища» [6, с. 21], сукупність цінностей, які регламентують «життя і кримінальну діяльність кримінальних угруповань»; вона сприяє їх живучості, єдності, кримінальній активності, мобільності, спадковості поколінь правопорушників [12, с. 7]. «Кримінальна субкультура суспільства» розглядається як специфічне поняття, що відрізняється від загальноприйнятого кримінологічного поняття «кримінальна субкультура професійних злочинців» [8, с. 7], чи поняття «субкультури злочинного світу», яке «є тим середовищем в якому злочинець відчуває себе «своїм» [4, с. 11].

На думку російського науковця О. Старкова – «це опрацьована злочинним світом під себе система людських цінностей, духовних, інтелектуальних, матеріальних, естетичних, яка протиставлена загальнолюдським надбанням і оцінкам» [13, с. 18]. Проте кримінальну субкультуру можна розуміти і як явище в злочинному світі, де під впливом кримінального середовища трансформуються основні людські цінності, які не узгоджуються з традиційними нормами моралі і права або їм часто суперечить.

Так, О. Старков коментує, що кримінальна субкультура «не спрямована проти культури, вона є її розвитком, але регресивним, зворотнім; крім того, остання знаходиться ніби під культурою, нижче за неї, тому і називається субкультурою» [13, с. 48]. Науковець В. Фокс зазначає про «теорії субкультур», які розглядають злочинця і його психологію, поділяючи факультативно їх на групи [15, с. 158].

Зокрема, правник Д. Донських, вивчаючи кримінальну субкультуру, звертається до контркультури (у широкому і вузькому розумінні) та антикультури, підкреслюючи, що контркультура є опозиційною до панівної культури [8, с. 17].

Контркультура і антикультура не тотожні, проте: «субкультура, народжена у злочинній групі неповнолітніх, є вже контркультурою, бо виражає протест і виправдовує діяльність, яка носить кримінально караний характер, проти

офіційно узаконених у суспільстві норм і цінностей» [4, с. 49].

Переважає більшість дослідників, називаючи злочинців носіями кримінальної субкультури, мають рацію, але останні, насамперед, носії своєї субкультури – субкультури злочинців. Слушно зазначає Д. Донських виділяючи «кримінальну субкультуру суспільства», «яка є частиною загальнолюдської культури суспільств», де немає елементів клятви, прописки, прокльонів тощо, притаманних субкультури професійних злочинців [8, с. 11].

З ототожненням кримінальної субкультури і злочинної субкультури частково можна погодитись, хоча остання має джерело злочин, як першооснову. Кримінальна субкультура походить від своїх витоків – злочинної субкультури. Проте споживачами а інколи носіями і її поширювачами є не лише злочинці. (Як приклад, виконання кримінального шансону не лише злочинцями, а й пересічними особами).

Але інтерес до кримінальної «естетики» малодосліджений і вона заслуговує на ґрунтовні дослідження, у т.ч. у контексті кримінальної субкультури. Кримінальна субкультура містить ряд складових своєї типологізації, а саме: злочинне середовище, фон й деструктивні фонові явища, умови та причини її поширення тощо.

Наділена злочинною ідеологією, структурою, типологізацією, «своєю» історією, кримінальна субкультура, як поняття значно ширше, ніж «субкультура сучасних злочинців», у трансформованому вигляді існує нині, як явище професійної злочинності [3, с. 37]. Не слід ототожнювати, але потрібно осмислити і порівнювати кримінальну субкультуру та субкультуру злочинців, а окремо потрібно виділити і дослідити дитячу та жіночу субкультурні девіації.

На часі – дослідження історико-правових витоків і загальнотеоретичних аспектів кримінальної субкультури. Доцільно запропонувати підходи до її вивчення і аналізу, зокрема (гносеологічний, аксіологічний, онтологічний, етимологічний тощо) та напрямів (кримінологічний, історичний, культурологічний, психологічний, педагогічний, соціологічний тощо). Останні не тотожні з загальновідомими теоріями (психологічними, соціологічними, культурологічними та ін.), які вказують на розуміння причин виникнення девіантної поведінки. Бажано аналізувати базові й похідні складові існуючих субкультур та кримінальної субкультури, зокрема.

Взаємозв'язок кримінальної субкультури і її кримінального середовища – складне неоднозначне питання. Різні форми кримінальної субкультури повністю не ізольовані одна від одної: тюремна субкультура, кримінальна субкультура в суспільстві; субкультура кримінального світу; субкультура злочинців; субкультура організованої злочинності; субкультура професійних та інших злочинців, проте являють собою загальні явища кримінальної субкультури.

Кримінальне середовище може розглядатись, виходячи з місця перебування злочинців (тюремна субкультура тощо), з кола її носіїв за певним родом чи видом: середовище контрабандистів, шахраїв та ін., а ширше – на багатьох мікро– та макро– рівнях. У цілому, питання злочинного мікро– середовища (професійна злочинність, наркомани, терористи тощо), маючи свою специфіку, при оцінюванні їх як негативного явища не викликають особливих суперечок. Інша справа – макросередовище, поняття неоднозначне [4, с. 313].

Як зазначав Г. Аванесов, «кримінологічні аспекти естетичного виховання аналізуються на основі досліджень науки естетики» [1, с. 102]. Також не варто спрощувати або ігнорувати й кримінальне (суб)мистецтво, як явище у розвитку кримінальної субкультури суспільства, де спостерігаються процеси криміналізації та деморалізації суспільства. У сприйнятті, оцінці та передачі різнопланові елементи та складові кримінальної субкультури відрізняються у різних представників професійної злочинності з її різноманіттям, організованої злочинності, «звичайних» злочинців, рецидивістів, в'язнів тощо.

Щодо сприйняття, оцінки та передачі різних елементів та складових кримінальної субкультури, то вони відрізняються у представників професійної злочинності з її різноманіттям організованої злочинності, «звичайних» злочинців, рецидивістів тощо. Вказане потребує удосконалення, оскільки існує безліч різноманітних впливів і запозичень як у середині форм даної субкультури, так і поза ними.

Явище кримінальна субкультура – не просте, оскільки навіть у субкультурі злочинців є багато взаємовпливів і взаємовідносин (зважаючи на трансформаційні процеси, які відбуваються у всьому світі, та відображення їх у злочинному середовищі). І тому, розвиток правової етнології, правової культурології та правового мистецтвознавства, зокрема, кримінокуль-

турології доцільно вважається позитивним [13, с. 175].

Досліджуючи злочинну субкультуру як реальність необхідно звернути особливу увагу на вплив останньої на протиправну поведінку. На I Конференції міжнародного форуму «Злочинність і кримінальне право в епоху глобалізації» (Пекін, 2009 р.) зазначалось: «потрібне оновлення концепцій і методик кримінально-правових та кримінологічних досліджень» [5, с. 53]. Вказані питання, які викликають інтерес також в Україні, ґрунтовно досліджуються вітчизняними науковцями [16]. В 2002 році Координаційним бюро з проблем кримінології розроблено і схвалено Концепцію розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI століття.

Кримінальна субкультура є проявом деструкції і дегенерації щодо культури взагалі та культуротворчих субкультур зокрема. Суть же загальної кримінальної субкультури полягає у суспільній небезпеці, асоціальності, криміногенності, протиправності. Ця тенденція врешті-решт зводиться до конкретного носія кримінальної субкультури – правопорушника.

Слід мати на увазі також специфічні ознаки тих чи інших носіїв кримінальної субкультури потрібно ретельно та чітко класифікувати діячів кримінальної субкультури. Дана класифікація має зводитись до конкретної особи та, навіть, ретранслятора злочинної субкультури, додаючи окремі випадки у загальну схему кримінальної субкультури. Слід враховувати юридично-психологічні, юридично-соціологічні та інші комплекси, оскільки марно деякі вдалі злочинці та їх образи знайшли відображення при міфологізації та романтизації злочинного способу життя.

Отже, кримінальна субкультура певною мірою впливає на поширення протиправної поведінки. Зростання показника злочинності, про що свідчить статистика, вказує на неухильний вплив на нього протиправної поведінки, поширення кримінальної субкультури, аморальності, що потребує глибоких досліджень систем з яких вони складаються, а саме: псевдонорм, псевдоцінностей, та кримінальної псевдокультури злочинця зокрема.

Дослідження кримінальної субкультури як суспільного явища розгортає та збільшує можливість для належної протидії злочинності і до зниження її впливу, є підґрунтям вдосконалення запобіжної роботи, спрямованої на зменшення

суспільно небезпечного і протиправного впливу субкультури на конкретну особу, окрему їх групу, на державу та суспільство, загалом.

Звідси, осмислення небезпеки різноспрямованості кримінальної субкультури як небезпечного явища, її єдності та різноманітності – є потребою сучасності. ґрунтовне наукове дослідження кримінальної субкультури, насамперед її кримінологічне розуміння, вивчення сутності та змісту в історико-правовій площині повинна стати запорукою протидії останньої та поліпшенню криміногенної ситуації у державі.

Література

1. *Аванесов Г. А.* Криминологическая и социальная профилактика / Г. А. Аванесов. – М.: Академія МВД СССР, 1980. – 526 с.
2. *Александров Ю. К.* Очерки по криминальной субкультуре / Ю. К. Александров. – М.: Права человека, 2001. – 148 с.
3. *Ануфриев Н. И.* Тайны сыска / Н. И. Ануфриев, А. М. Пиджаренко. – К.: «Преса України», 2002. – Кн. I. – 524 с.
4. *Багреева Е. Г.* Социокультурные основы ресоциализации преступников: дис. докт. юрид. наук / Багреева Елена Геннадиевна. – М.: 2001. – 369 с.
5. *Бинсун Хе.* Основные направления развития организованной преступности в эпоху глобализации / Бинсун Хе, Дунмэй Пан, А.Л. Репецкая. // Криминологический журнал – 2009. – № 4. – С. 53–58.
6. *Виговський Д. Л.* Кримінальна субкультура в механізмі злочинності неповнолітніх: Автореф. дис. канд. юрид. наук.: спец. 12.00.08. / Д. Л. Виговський. – К.: 2006. – 207 с.
7. *Інформаційний бюлетень* Координаційного бюро з проблем кримінології Академії правових наук України – 2002. – № 5
8. *Донских Д.Г.* Противодействие криминальной субкультуре в обществе (криминологические проблемы): Автореф. дис. канд. юрид. наук.: спец. 12.00.08. / Д. Г. Донских. – М., 2009. – 35 с.
9. *Дьомін В. М.* Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства: Монографія / В. М. Дьомін. – О.: Юридична література, 2009. – 616 с.
10. *Лунеев В. В.* Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции / В. В. Лунеев. – М., 2005. – 912 с.
11. *Науменко О. М.* Становление и развитие административной субкультуры в Украине :

Автореф. дис. канд. филос. наук.: спец. 09.00.03. / О. М. Науменко. – Одеса, 2006. – 199 с.

12. *Пирожков В. Ф.* Криминальная субкультура учащихся подростков и юношей.: Автореф. дис. докт. психол. наук.: спец. 19.00.06. / В. Ф. Пирожков. – М., 1992. – 80 с.

13. *Старков О. В.* Криминальная субкультура: спецкурс / О. В. Старков. – М.: Волтерс Кливер, 2010. – 240 с.

14. *Тулегенов В. В.* Криминальная субкультура и ее криминологическое значение: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08. / В. В. Тулегенов – Ростов на Дону, 2003. – 30 с.

15. *Фокс В.* Введение в криминологию / В. Фокс – М. : Прогресс, 1980. – 210 с.

16. *Шакун В. І.* Онтологічний вимір у криминології / В. І. Шакун // Право України. – 2010. – № 7. – С. 136–143.

Е. В. Шкуратенко

Современные интерпретации понятия криминальной субкультуры

В статье затрагиваются проблемы взаимодействия и негативного влияния на общество криминальной субкультуры, и в частности связанные с этим явлением криминологические процессы.

O. V. Shkuratenko

Modern interpretations of concept of criminal subculture

In the article the problems of co-operation and negative influence are violated on society of criminal subculture, and also tying up with this phenomenon processes of criminology.